Stanislav Ondrášek, Lucie Kozlová,
Alena Hricová, David Urban

SOCIÁLNÍ POLITIKA

GRADA®

GRADA®

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Ondrášek, Stanislav
Sociální politika / Stanislav Ondrášek, Lucie Kozlová, Alena Hricová, David Urban. -- Vydání 1.. -- Praha : Grada, 2024. -- 1 online zdroj
České a anglické resumé
Obsahuje bibliografii

ISBN 978-80-271-7570-3 (online ; pdf)

* 36 * 364 * (437.3) * (4) * (048.8:082) * (0.034.2:08)
– sociální politika -- Česko
– sociální politika -- země Evropské unie
– sociální zabezpečení -- Česko
– sociální zabezpečení -- země Evropské unie
– kolektivní monografie
– elektronické knihy

36 - Zajištění duševních a materiálních potřeb [18]

Stanislav Ondrášek, Lucie Kozlová,
Alena Hricová, David Urban

SOCIÁLNÍ POLITIKA

GRADA®

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy
Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy ***bude trestně stíháno****.*
Automatizovaná analýza textů nebo dat ve smyslu čl. 4 směrnice 2019/790/EU a použití této knihy k trénování AI jsou ***bez souhlasu nositele práv zakázány****.*

Stanislav Ondrášek, Lucie Kozlová, Alena Hricová, David Urban

Sociální politika

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401
www.grada.cz
jako svou 9758. publikaci

Recenzovali:
Ing. Jiří Horecký, Ph.D., MSc., MBA
doc. Ing. Ladislav Průša, CSc.

Odpovědná redaktorka Andrea Černá
Redakce a korektury Martin Kos
Grafická úprava Jan Šístek
Návrh a zpracování obálky Antonín Plicka
Počet stran 192
Vydání 1., 2024

Vytiskla TISKÁRNA V RÁJI, s.r.o., Pardubice

© Grada Publishing, a.s., 2024

ISBN 978-80-271-7571-0 (ePub)
ISBN 978-80-271-7570-3 (pdf)
ISBN 978-80-271-5138-7 (print)

Obsah

Úvod **9**

1. Sociální práva a jejich uplatňování *(David Urban)* **11**
1.1 Právo na práci a zaměstnanost 11
1.2 Právo na vzdělání 13
1.3 Právo na zdravotní péči 15
1.4 Právo na důstojné bydlení 16

2. Sociální politika a její cílové skupiny *(David Urban)* **18**
2.1 Subjekt a objekt sociální politiky 18
2.2 Rodiny a rodičovství 20
2.3 Osoby se zdravotním postižením 24
2.4 Senioři 28
2.5 Děti a mládež 32
2.5.1 Duševní zdraví dětí a mládeže 32
2.5.2 Ochrana dětí a prevence rizikového chování dětí a mládeže 34

3. Systém sociálního zabezpečení v České republice *(Stanislav Ondrášek)* **36**
3.1 Sociální pojištění 37
3.1.1 Nemocenské pojištění 38
3.1.2 Důchodové pojištění 45
3.2 Státní sociální podpora 52
3.2.1 Přídavek na dítě 52
3.2.2 Rodičovský příspěvek 53
3.2.3 Příspěvek na bydlení 55
3.2.4 Porodné 56
3.2.5 Pohřebné 57
3.3 Sociální pomoc 57
3.3.1 Životní a existenční minimum 57
3.3.2 Dávky pomoci v hmotné nouzi 58
3.4 Další sociální dávky zařazené do systému sociálního zabezpečení České republiky 63
3.4.1 Podpora v nezaměstnanosti 70

3.4.2 Podpora při rekvalifikaci 71
3.4.3 Dávky pěstounské péče a zaopatřovací příspěvky 71
3.5 Aktuální změny v dávkovém systému v České republice 75
3.5.1 Aktuální změny v sociálním pojištění 75
3.5.2 Aktuální změny ve státní sociální podpoře 78
3.5.3 Aktuální změny v sociální pomoci 79
3.5.4 Aktuální změny v dalších dávkách sociálního zabezpečení 80

4. Sociální služby v České republice a evropských zemích *(Lucie Kozlová)* **. 84**
4.1 Vymezení sociálních služeb v evropském kontextu 84
4.2 Financování sociálních služeb v evropských zemích 88
4.3 Klasifikace a činnosti sociálních služeb v ČR 90
4.4 Sociální služby v kontextu demografických změn v Evropské unii 96

5. Sociální politika v kontextu rovnosti a solidarity *(Alena Hricová)* **. . 98**
5.1 Rovnoprávnost pohlaví 98
5.1.1 Rovnováha mezi pracovním a soukromým životem (work-life balance) 99
5.1.2 Podpora žen ve veřejném a politickém životě 101
5.1.3 Podpora rovnoprávnosti na trhu práce 101
5.2 Feminizace chudoby 102
5.3 Intersekcionalita ve vztahu k sociální politice 103

6. Boj proti diskriminaci z hlediska sociální politiky *(Alena Hricová, Stanislav Ondrášek)* **. 105**
6.1 Diskriminace z hlediska sociální politiky 105
6.2 Druhy diskriminace 107
6.3 Diskriminace na základě věku 107
6.4 Diskriminace na základě etnického původu 109
6.5 Diskriminace na základě sexuality 110
6.6 Intersekcionalita 113

7. Sociální politika Evropské unie *(Stanislav Ondrášek)* **114**
7.1 Evropský sociální model 114
7.2 Orgány Evropské unie ve vztahu k sociální politice 117
7.3 Právní předpisy a další dokumenty ve vztahu k sociální politice Evropské unie 119
7.4 Evropské fondy 123
7.5 Systémy sociálního zabezpečení v rámci členských států Evropské unie 125
7.5.1 Výdaje členských států Evropské unie na poskytování sociálních dávek 126
7.5.2 Komparace vybraných sociálních dávek mezi vybranými členskými státy Evropské unie 127

8. Alternativní modely a výzvy pro sociální politiku v Evropě *(Alena Hricová, Stanislav Ondrášek)* **133**
8.1 Politika zaměstnanosti EU a její aktuální výzvy 133
8.1.1 Vymezení tématu nezaměstnanosti v zemích EU 134
8.1.2 Zásadní dokumenty ve vztahu k politice zaměstnanosti a historický vývoj 137
8.1.3 Aktuální výzvy politiky zaměstnanosti EU 140
8.1.4 Financování politiky zaměstnanosti 140
8.2 Sociální podnikání 142
8.2.1 Vymezení sociálního podnikání 142
8.2.2 Historie sociálního podnikání a sociální podnikání v České republice 144
8.2.3 Implementace sociálního podnikání 145
8.2.4 Příklady dobré praxe sociálního podnikání v České republice 147
8.3 Komunitní rozvoj v kontextu sociální politiky 148
8.4 Migrační výzvy v evropských zemích 150
8.4.1 Počátek posledního desetiletí (2013–2015) 150
8.4.2 Migrační krize (2015–2016) 150
8.4.3 Normalizace a regulace (2017–2019) 151
8.4.4 Pandemie COVID-19 (2020–2021) 152
8.4.5 Válka na Ukrajině (2022–2023) 152
8.4.6 Situace v České republice 153
8.5 Ekologické výzvy 155

Závěr **160**

Shrnutí **161**

Summary **162**

Seznam použitých zdrojů **163**

O autorech **190**

Úvod

Členské státy Evropské unie (EU) se setkávají s celou řadou aktuálních otázek, které jsou spojené s demografickým vývojem společnosti. Řadí se mezi ně stárnutí populace a nízká porodnost, ale také zvýšená míra migrace či klimatické změny. Tyto otázky představují výzvy, na něž sociální politika – od regionální až po evropskou úroveň – musí reagovat. Reakce, nabírající podobu nových změn, je z časového a implementačního hlediska náročná, a to zejména vzhledem ke komplikovaným legislativním procesům. Proto se EU snaží zaměřovat především na politiku ex ante, tedy preventivního charakteru. Předkládaná publikace si klade za cíl představit čtenářům základy sociální politiky Evropské unie a zejména aktuální otázky či výzvy, s nimiž se setkává.

Publikace je rozdělena do několika stěžejních kapitol. První dvě kapitoly obecně vysvětlí, co všechno zahrnuje samotný pojem „sociální politika", dále čtenáře seznámí s historií a vývojem sociální politiky v Evropě a objasní, jaký je její význam pro jednotlivé státy. Následující část představuje systém sociálního zabezpečení v České republice a uvádí, jaké aktuální změny a výzvy v tomto systému nastávají či nastaly, ať už jde o změnu rodičovského příspěvku, starobních důchodů, nebo podmínek podpory válečných uprchlíků v souvislosti s invazí ruských vojsk na území Ukrajiny, případně o důchodovou reformu. Další významná kapitola, související s rámcovým zaměřením publikace, pojednává o oblasti sociálních služeb s akcentem na možnosti jejich poskytování, členění a financování v České republice a vybraných evropských zemích.

Šestá a sedmá kapitola poukazují především na aspekty a nástroje sociální politiky, které souvisí s rovnoprávností pohlaví, ochranou společnosti (konkrétně menšin), ale také s bojem proti diskriminaci (ať už na základě věku, nebo etnického původu, ale také náboženství a sexuální orientace). Poslední části publikace se věnují sociální politice v rámci Evropy a EU, akcentují mezinárodní srovnání sociální politiky, spolupráci na ochraně základních lidských práv a rozvoj v sociální oblasti. Dále zahrnují informace o vztahu mezi sociální politikou a mezinárodním obchodem a investicemi.

Čtenáři se dozvědí, jaký je sociální rozměr EU, resp. se seznámí s tzv. evropským sociálním modelem a směřováním sociální politiky. Kromě koncepce sociální politiky tento oddíl podává informace o vybraných orgánech EU a jejich roli při tvorbě evropské sociální politiky. Hovoří ale také o základních právních dokumentech, které mají jednak významný vliv na směřování, jednak fungují jako

reakce na již vzniklé výzvy, jež se mohou dále prohlubovat. V neposlední řadě věnuje pozornost i evropským fondům a komparaci vybraných sociálních dávek.

Poslední kapitola předkládá alternativní společenské modely a aktuální výzvy, jako jsou univerzální základní příjem nebo čtyřdenní pracovní týden, ale také sociální podnikání a komunitní rozvoj. Z hlediska výzev se jedná jak o demografické výzvy, jimiž jsou stárnutí populace a migrace, tak o ekonomické výzvy vyvěrající z globalizace a digitalizace, ale také z fungování evropského trhu práce. V neposlední řadě pak jde i o ekologické výzvy.

Předkládaná publikace cílí zejména na studující v oboru sociální práce, kteří se během studia setkávají se sociální politikou včetně jejích aktuálních otázek a výzev, a to jak během výuky předmětu sociální politiky, tak i – vzhledem k mezioborové problematice – v rámci dalších předmětů zaměřených na sociální práci či příbuzné obory. Dále je publikace určena i pro studenty příbuzných oborů, jako jsou sociální pedagogika, veřejná politika, mezinárodní studia, management sociálních služeb a další. Z toho důvodu věříme, že v naší publikaci naleznou cenné informace, které jim pomohou stát se odborníky schopnými reflektovat nové výzvy a sociálněpolitické otázky. Díky aktuálním datům, s nimiž publikace pracuje, v ní však mohou najít užitečné informace i sociální pracovníci a další odborníci, kteří se s touto problematikou setkávají a zabývají v praxi.

1. Sociální práva a jejich uplatňování

David Urban

Sociální práva tvoří významnou oblast lidských práv a jako taková jsou definována Všeobecnou deklarací lidských práv z roku 1948 (The Office of the High Commisioner for Human Rights, 1948) v článcích 22 až 26. Právo na práci výslovně zmiňuje článek 23. Článek 25 poté uvádí, že „*každý má nárok na takovou životní úroveň, která by byla s to zajistit jeho zdraví a blahobyt i zdraví a blahobyt jeho rodiny*", přičemž tento článek následně vyjmenovává spadající oblasti jako např. výživa, šatstvo, byt a lékařská péče. A konečně článek 26 této deklarace přiznává každému právo na vzdělání. V textu této kapitoly se proto zaměříme na některá (vybraná) sociální práva, která výše odkazovaný dokument zakotvuje. Jedná se o právo na práci a zaměstnanost, právo na vzdělání, právo na zdravotní péči a na důstojné bydlení.

1.1 Právo na práci a zaměstnanost

Práce a možnost pracovního uplatnění jsou důležitými lidskými potřebami – určují totiž sociálně-ekonomický status jedince či rodiny a jsou důležité i pro stabilitu společnosti (Krebs a kol., 2010). V historii lze dohledat několik příkladů, u nichž se poskytnuté zaměstnání stalo nástrojem pomoci vybrané cílové skupině osob, případně bylo způsobem, jak řešit např. aktuální společenskou krizi (vysokou míru nezaměstnanosti). Přehled takových událostí nabízí Tomeš (2011), který uvádí stavbu hladové zdi v pražských Petřínských sadech jako řešení problému s tuláky za doby Karla IV., případně nucenou práci tuláků v Anglii na přelomu 16. a 17. století za vlády Alžběty I. Podobné příklady bychom ovšem nalezli i v novodobějších dějinách, jak dokazuje uplatňování myšlenky Beveridge, jejímž smyslem bylo, že jakákoliv práce je lepší než zahálka (Tomeš, 2011).

V rovině práva na práci a na zaměstnanost se v historii nachází několik významných milníků, které měly nemalý vliv na ustanovování těchto práv v celosvětovém měřítku. V následujícím výčtu se zaměříme především na období

soudobých dějin, tedy především na události 20. století. Pokud bychom měli jmenovat alespoň některé významné momenty, za zmínku stojí založení Mezinárodní organizace práce v roce 1919 (ILO, © 1996–2024). V tomto roce byla vypracována a přijata Ústava Mezinárodní organizace práce (*Constitution of the International Labour Organization*). Od roku 1946 je Mezinárodní organizace práce součástí OSN se sídlem v Ženevě a v současné době sdružuje 187 členských států (ILO, © 1996–2024).

Historicky se Mezinárodní organizace práce zabývala řadou klíčových problémů, se kterými se lidé na pracovním trhu setkávali. Mezi její první řešená témata patřila pracovní doba, nezaměstnanost, ochrana v době mateřství a rodičovství, noční práce žen, noční práce mladistvých a minimální věk pro zaměstnání (ILO, © 1996–2024).

Postupem času témata přibývala a Mezinárodní organizace práce reagovala na podněty a potřeby doby. Jako příklad si uveďme některá témata, která jsou předmětem jejího zájmu: invalidita a zaměstnání, jistota zaměstnání, podpora zaměstnanosti, pracovní právo, bezpečnost a zdraví při práci, sociální ochrana, zaměstnávání mladistvých atd. (ILO, © 1996–2024).

Pokud bychom se měli zaměřit na mezinárodní právní dokumenty, které ukotvují právo na práci, nelze opominout např. Všeobecnou deklaraci lidských práv z roku 1948, jež ukotvuje právo na práci ve svém článku 23. Na jeho základě má každá osoba právo na práci, na uspokojivé pracovní podmínky a na ochranu proti nezaměstnanosti. Dále tento dokument garantuje právo na spravedlivou a uspokojivou odměnu, která odpovídá lidské důstojnosti, stejně jako je garantován stejný plat za stejnou práci. Jinými slovy zaručuje rovnost podmínek a zákaz jakýchkoliv forem diskriminace. V neposlední řadě pamatuje i na možnost zakládat odborové organizace na ochranu zájmů, případně k těmto organizacím přistupovat.

Právo svobodné volby povolání a právo pracovat ukotvuje i Listina základních práv Evropské unie (2016), která ve článku 15 uvádí, že „*každý má právo pracovat a vykonávat svobodně zvolené nebo přijaté povolání; každý občan Unie může svobodně hledat zaměstnání, pracovat, usadit se nebo poskytovat služby v kterémkoli členském státě; státní příslušníci třetích zemí, kteří jsou oprávněni pracovat na území členských států, mají nárok na stejné pracovní podmínky jako občané Unie*“.

V rámci Evropské unie (EU) má tedy občan EU práva, která usnadňují přístup na pracovní trh. Jednak nepotřebuje pracovní povolení v žádné zemi EU, jednak může při splnění určitých podmínek v zemi, v níž pracuje, také žít. Na svém pracovišti v zahraničí má rovněž stejná práva jako občan dané země – v oblasti ochrany zdraví a bezpečnosti, sociálního zabezpečení a daňových výhod atd. (Evropská unie, 2016).

V podobném znění jako u předchozích právních dokumentů ukotvuje právo na práci i Listina základních práv a svobod České republiky, když zařazuje toto právo do hospodářských, sociálních a kulturních práv (článek 26). Zároveň uvádí, že každý má právo na svobodnou volbu povolání i přípravu k němu a každý má právo získávat prostředky pro své životní potřeby prací, přičemž ty, kteří tak činit bez své viny nemohou, stát v přiměřeném rozsahu hmotně zajišťuje (Česko, 1993).

V tomto ohledu se tedy právo na práci pojí i s dalšími právy (např. právo na sociální ochranu), o nichž samostatně pojednají další oddíly tohoto textu.

1.2 Právo na vzdělání

Vzdělání má velký význam, je s ním spojována hospodářská prosperita a kulturní rozvoj každé společnosti, přičemž je důležité nejenom při získávání nových znalostí a dovedností pro potřebu rozvoje pracovní síly, nýbrž má svůj význam i v oblasti rozvoje lidské osobnosti a kvality života. Vzdělání tak plní funkci *preventivní* – je podmínkou pro získání vhodného zaměstnání a zajišťování si tak životních potřeb, ale je i nástrojem pro všestrannou kultivaci jedince a jeho zapojení do společnosti; *nápravnou*, kdy koriguje již vzniklé problémy; *ekonomickou* z hlediska získání znalostí, dovedností a kompetencí pro uplatnění na trhu práce; *sociálně-kulturní*, v jejímž rámci ovlivňuje lidskou osobnost (formuje vztah lidí ke spotřebě, k trávení volného času či k sebevzdělávání, případně přístup ke kultuře, sportu atd.). Souhrnně lze tedy konstatovat, že vzdělání má strategický význam pro rozvoj společnosti. Proto není překvapením, že podpora vzdělání je významným tématem sociální, resp. vzdělávací politiky (Krebs a kol., 2010).

Na druhou stranu je nutné brát v potaz, že přístup ke vzdělání nebyl v historii snadný. Příležitost jej získat byla otevřena spíše příslušníkům vyšších společenských vrstev a možnost se vzdělávat kladla i nemalé finanční nároky na rodinu studujícího. Až 18. století bylo svědkem zavádění povinného vzdělávání, jehož význam postupem času narůstal. Nevzdělanost byla v době uplatňování myšlenky Beveridge vnímána jejími stoupenci jako jedno z pěti základních sociálních zel, jež měl poválečný sociální stát řešit (Tomeš, 2010). Právo na vzdělání tak postupem času začala i legislativně ukotvovat řada mezinárodních i národních právních dokumentů, jichž bylo předmětem. Nicméně je nutné na tomto místě zmínit, že i přes tyto snahy zůstává celosvětově stále zhruba 244 milionů dětí a mladistvých, kteří nemají přístup ke vzdělání ze sociálních, ekonomických či kulturních důvodů (UNESCO, 2023).

Nicméně pojďme se na tomto místě zaměřit na některé vybrané dokumenty, v nichž je právo na vzdělání ukotveno.

Všeobecná deklarace lidských práv (1948) ve článku 26 uvádí, že právo na vzdělání má každý, že základní vzdělání je povinné a že by mělo být bezplatné minimálně v počátečních a základních stupních. Dále je v ní ukotveno, že vzdělání má jednak směřovat k plnému rozvoji lidské osobnosti a k posílení úcty k lidským právům a základním svobodám, jednak má napomáhat vzájemnému porozumění, snášenlivosti a přátelství mezi všemi národy a všemi skupinami rasovými i náboženskými (The Office of the High Commisioner for Human Rights, 1948).

Dalším mezinárodním dokumentem, jenž ukotvuje právo na vzdělání, je Úmluva o právech dítěte (1989), která ve článku 28 zavazuje smluvní státy k bezplatnému a povinnému základnímu vzdělání. Dále podněcuje k rozvoji různých forem středního vzdělání zahrnujícího všeobecné a odborné vzdělání, které by mělo být dosažitelné pro každé dítě (v případě potřeby by měla být dostupná finanční podpora). Zároveň klade důraz i na to, aby byla vhodnými prostředky podporována i dostupnost vysokoškolského vzdělání pro všechny podle jejich schopností.

Právo na vzdělání je taktéž ukotveno v Listině základních práv a svobod České republiky, v níž článek 33 zavádí právo na vzdělání, povinnou školní docházku či právo na bezplatné vzdělání na základních i středních školách a podle schopnosti občana a možnosti společnosti rovněž na vysokých školách (Česko, 1993).

S ohledem na české členství v EU nemůžeme nezmínit ani některé evropské dokumenty reflektující právo na vzdělání. Poznamenat můžeme např. Listinu základních práv Evropské unie (2016), kde je právo na vzdělání – ve znění podobném jako u shora uvedených dokumentů – ukotveno ve článku 14. Dále se právu na vzdělání věnuje např. i Evropská úmluva o ochraně lidských práv. Ta ve článku 2 dodatkového protokolu k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod (Evropský soud pro lidská práva, 1952) zmiňuje také právo na vzdělání, které nesmí být nikomu odepřeno, a dává právo rodičům zajišťovat výchovu i vzdělávání ve shodě s jejich vlastním náboženským a filozofickým přesvědčením.

Právo na vzdělání není nijak dotčeno ani u osob se zdravotním postižením, čemuž se specifičtěji věnuje Úmluva o právech osob se zdravotním postižením (2006). Ta ve článku 24 uvádí, že smluvní strany této úmluvy uznávají právo osob se zdravotním postižením na vzdělání. Deklaruje přitom, že tyto děti by neměly být vyloučeny ze všeobecné vzdělávací soustavy, naopak by měly mít na rovnoprávném základě s jejich vrstevníky přístup k začleňujícímu, kvalitnímu a bezplatnému základnímu a střednímu vzdělávání v místě jejich bydliště. Pro potřeby rovného zapojení do systému vzdělávání a do života společnosti dává dětem se zdravotním postižením právo na umožnění studia Braillova písma či

jiných alternativních způsobů a prostředků komunikace, např. na studium znakového jazyka. Děti nevidomé, neslyšící a hluchoslepé mají právo na vzdělávání v jazycích, způsobech a prostředcích komunikace, které jsou pro ně nejvhodnější.

1.3 Právo na zdravotní péči

Péče o vlastní zdraví a zdravotní stav je jistě v zájmu každého občana. Nicméně i v rovině sociální politiky je neopominutelná role státu coby subjektu sociální politiky, který se významně podílí na vytváření vhodného prostředí pro rozvoj zdraví a zdravotní péče obyvatelstva (Krebs a kol., 2010).

Jak uvádí Tomeš (2010), nemoc, úraz a invalidita byly jedněmi z nejstarších sociálních událostí, o něž společnost projevovala zájem. Podněty byly i časté morové epidemie mezi 14.–17. stoletím, války, rozvoj manufaktur a industrializace. To vše vedlo k potřebě zajistit péči o veřejné zdraví obyvatelstva ve formě vzniku a rozvoje různých špitálů a chudobinců. O ochranu zdravotního stavu obyvatelstva se nejprve starala města, později tuto úlohu převzaly státy. Právo na zdravotní péči postupem času přecházelo i do právní legislativy (Tomeš, 2010). Podívejme se nyní na dokumenty, které toto právo legislativně ukotvují.

Ve Všeobecné deklaraci lidských práv (1948) se ve článku 25 uvádí, že každý má právo na takovou životní úroveň, která by byla s to zajistit jak zdraví a blahobyt jeho, tak i zdraví a blahobyt jeho rodiny – přičemž do tohoto požadavku je zahrnuta právě i lékařská péče. Nárok na zvláštní péči a pomoc je ve prospěch mateřství a dětství (The Office of the High Commisioner for Human Rights, 1948).

Listina základních práv a svobod České republiky vymezuje ve článku 31 právo na ochranu zdraví, podle nějž mají občané na základě veřejného pojištění právo na bezplatnou zdravotní péči a na zdravotní pomůcky za podmínek, které stanoví zákon (Česko, 1993).

Právo na zdravotní péči je specifičtěji zmíněno i v Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením (2006), jejíž článek 25 uvádí, že osoby se zdravotním postižením mají právo na stejnou nabídku, kvalitu a standard bezplatné nebo dostupné zdravotní péče a programů, které jsou poskytovány ostatním. Poskytnutí potřebné zdravotní služby by zároveň mělo být dostupné co nejblíže místu bydliště dané osoby, včetně dostupnosti péče ve venkovských oblastech. Zdravotní péče a přístup ke zdravotnímu pojištění nesmí být odepřeny na základě zdravotního postižení.

S ohledem na členství České republiky v EU dochází k rozšíření nároků na poskytování zdravotní péče při pohybu v rámci zemí EU. To je zabezpečeno díky

dohodnutým pravidlům mezi členskými státy v rámci tzv. koordinace systémů sociálního zabezpečení, které mimo jiného upravuje nárok na čerpání zdravotní péče v jiném členském státě EU (Ministerstvo zdravotnictví, 2014).

Pravidla pro přístup k bezpečné a kvalitní přeshraniční zdravotní péči v jiných členských státech EU pak upravuje směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/24/EU ze dne 9. března 2011 o uplatňování práv pacientů v přeshraniční zdravotní péči (Evropská unie, 2011).

Z výše uvedeného je patrné, že jak mezinárodní, tak evropská a v neposlední řadě i národní legislativa ukotvují právo na zdravotní péči. Avšak je nutné konstatovat, že zdraví je právem občana (jedná se tedy o soukromou záležitost každého z nás, jak se svým zdravím naložíme), přičemž se veřejnou záležitostí stává až v situaci, kdy nemoc ohrožuje jiné občany, případně v situaci, kdy občan zdravotní péči požaduje (Tomeš, 2011).

1.4 Právo na důstojné bydlení

Bydlení je jednou ze základních lidských potřeb a má řadu významných sociálních souvislostí, protože funguje coby důležitý faktor kvality života (Tomeš, 2011). Krebs a kol. (2010) uvádějí, že bydlení vytváří prostor pro rodinný život a významně promlouvá do rovin zdraví, vzdělávání a práce. Výdaje na jeho pořízení a provoz značně ovlivňují životní úroveň obyvatelstva a dosažitelnost bydlení vyplývá z jeho cenové dostupnosti. Je tudíž spojeno s vysokou nákladovostí, přičemž pro celou řadu domácností představují tyto náklady životní investici, případně jsou pro určité skupiny obyvatel tyto ceny tak vysoké, že se neobejdou bez zásahu státu. Role státu by v této oblasti měla především spočívat ve vytváření příslušné legislativy pro bydlení a v zajištění dostupnosti bydlení té cílové skupině, která si není schopna zajistit bydlení z vlastních zdrojů (Krebs a kol., 2010).

V tuzemské legislativě právo bydlet není exaktně vyjádřeno. Listina základních práv a svobod České republiky právo bydlet výslovně nezahrnuje, ale dle nálezu Ústavního soudu (Česko, 2023) lze vyvozovat, že nárok na bydlení spadá pod čl. 30, odst. 2 Listiny základních práv a svobod České republiky, kde je uvedeno, že *„[k]aždý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek*".

Na mezinárodní rovině ukotvuje právo na bydlení např. Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech (Pakt) (1966), jehož článek 11 uvádí, že *„státy, smluvní strany Paktu, uznávají právo každého jednotlivce na při-*

měřenou životní úroveň pro něj a jeho rodinu, zahrnující v to dostatečnou výživu, šatstvo, byt, a na neustálé zlepšování životních podmínek".

V rámci EU můžeme hledat oporu legislativního zakotvení potřeby bydlení v Listině základních práv Evropské unie, která ve čl. 34, odst. 3 uznává a respektuje právo na sociální pomoc a pomoc v oblasti bydlení pro všechny, kdo nedisponují dostatečnými prostředky (Evropská unie, 2016).

Jednotlivé státy, včetně České republiky, se snaží řešit problémy spojené s dostupností bydlení konceptem sociálního bydlení. Tento koncept označuje bydlení, které je poskytované osobám v bytové nouzi, případně těm, kteří jsou bytovou nouzí bezprostředně ohroženi. Cílovou skupinou opatření přitom mohou být i lidé, kteří vynakládají na bydlení nepřiměřenou částku s ohledem na svůj příjem. Sociální bydlení může být napojeno na sociální služby (např. prostřednictvím azylových domů), jež tvoří záchrannou síť pro lidi v bytové nouzi (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2024a).

V současné době jsou v České republice platné dvě vládní koncepce. První představuje Koncepce sociálního bydlení ČR 2015–2025, která se zaměřuje na strategická východiska pro řešení situace rostoucího počtu lidí nacházejících se v bytové nouzi. Druhý platný dokument s názvem Koncepce bydlení ČR 2021+ se zaměřuje na vizi státní politiky pro dostupné a udržitelné bydlení (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2024b).

Situaci v oblasti sociálního bydlení ve vybraných evropských zemích (Španělsko, Francie, Irsko, Německo a Slovensko) zpracovává a prezentuje Přehled sociálního bydlení ve vybraných evropských zemích a jejich komparace (Přehled). Ze závěrů tohoto Přehledu, který vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí v roce 2018, vyplývá, že ve všech zkoumaných zemích je zaznamenatelná rostoucí poptávka po cenově dostupném bydlení, přičemž zároveň dochází k velkému nedostatku sociálních bytů.

2. Sociální politika a její cílové skupiny

David Urban

V rámci této kapitoly se věnujeme tématu vybraných skupin, tedy vybraných objektů sociální politiky, na něž orientují svou pomoc a podporu subjekty sociální politiky. Mezi zařazené objekty sociální politiky, o kterých bude v předkládaném textu řeč, patří děti a mládež, rodiny a rodičovství, osoby se zdravotním postižením a senioři. V první řadě si nejprve v krátkosti popíšeme a vysvětlíme již výše použité termíny (subjekt a objekt sociální politiky), včetně jejich vztahu a provázanosti. Následně se zaměříme na jednotlivé vybrané cílové skupiny, které si nejprve vymezíme a popíšeme jejich nejčastější životní situace a sociální události, následně si představíme i možnosti pomoci sociální politiky ve prospěch dané cílové skupiny, přičemž z tohoto popisu potenciální pomoci se pouze okrajově zaměříme na rovinu dávek a sociálních služeb, jelikož se touto formou pomoci podrobněji zabývá třetí kapitola této knihy (srov. kap. 3.5.3).

2.1 Subjekt a objekt sociální politiky

Výše jsme již několikrát použili termíny „subjekt a objekt sociální politiky". Pojďme si je nyní více přiblížit. Jak uvádí Tomeš (2010), mezi objekty a subjekty není rovnovážný vztah, protože v této dvojici zpravidla jeden dává a druhý bere. Pokud bychom tuto obecnou definici nahradili odbornými termíny z oblasti sociální politiky, mohli bychom říci, že ten, kdo pomoc přijímá (komu jsou opatření sociální politiky určena), je objektem sociální politiky, zatímco ten, kdo má zájem, vůli, schopnosti a prostředky k určité sociální činnosti (tedy kdo pomoc nabízí či zprostředkovává), se stává subjektem sociální politiky (Krebs a kol., 2010).

Pojem „objekt sociální politiky" i v této podobě zůstává poměrně širokým, a pro účely této kapitoly bychom si jej tudíž měli ještě blíže specifikovat. Objektem sociální politiky může být např. jednotlivec, který čerpá pomoc vyplývající z aktuální sociální události (např. stáří, nemoci, invalidity, nezaměstnanosti atd.). Objekt však mohou představovat i skupiny osob – např. rodina (příjem rodiny za

sledované období pro potřebu výplaty dávky) či osoby žijící ve společné domácnosti. Dále se cílovou skupinou (jinak řečeným objektem sociální politiky) mohou stát zaměstnanci, na něž se vztahují ochranná opatření (např. zákoník práce na legislativní úrovni atd.) (Tomeš, 2010). Objekty sociální politiky tedy mohou být různě strukturovány s ohledem na věk, pohlaví, vzdělání, příjem, počet dětí v rodině aj. (Krebs a kol., 2010).

Zároveň dle Tomeše (2010) platí skutečnost, že objektem sociální politiky nejsou všichni občané (lidé žijící na stejném území), ale pouze ti, na koho se politika zaměřuje, ať už jde o jednotlivce, rodiny, nebo jiné skupiny osob (např. nezaměstnaní, nemocní apod.). **Jednotlivec** je objektem sociální politiky: a) v situaci, při níž se dobrovolně do systému přihlásil, resp. je jeho účastníkem jakožto člen či zaměstnanec; b) z důvodu své aktuální životní situace – je nezaměstnaný, zadlužený, nemocný, starý atd.; c) při potřebě jeho ochrany (např. na rovině pracovních podmínek a bezpečnosti práce u zaměstnanců aj.). **Rodina** je objektem sociální politiky v mnoha různých situacích – např. ve formě pomoci při narození dítěte, včetně doby těhotenství a období po porodu. Tato podpora může nabývat podoby peněžité pomoci v mateřství, rodičovského příspěvku, otcovské poporodní péče (tzv. otcovské), případně povahy sociálních služeb pro rodiny – např. služby rané péče, pokud se dítě narodí se zdravotním postižením. Dále může být rodina objektem sociální politiky především v obtížné finanční situaci, jejíž příčinou se nemůže/nedokáže postarat o děti (např. nedochází k zajištění potřebné péče, stravy ve škole, ale i zdravotní péče a dostupnosti vzdělání). Pod termínem rodina si nicméně nemusíme představovat pouze nukleární rodinné uspořádání, ale můžeme přemýšlet i v rozměru vícegenerační rodiny, která vyžaduje pomoc s péčí o stárnoucí rodiče (např. formou pečovatelské služby či osobní asistence, případně v podobě pobytové služby domova pro seniory) (Tomeš, 2010).

Ač jsou stěžejním tématem této kapitoly objekty sociální politiky, tedy cílové skupiny, na které se subjekty zaměřují, pro lepší uchopení problematiky se krátce pozastavme u subjektů. Výše jsme si již uvedli, že subjektem chápeme toho, kdo má možnosti a prostředky k určité sociální činnosti. Nicméně i subjekty je možné dále dělit, dle Krebse a kol. (2010) jde v základu o subjekty státní a nestátní. Příkladem **státních subjektů** může být např. parlament, který vytváří a schvaluje legislativní opatření. Prostřednictvím přijatých zákonů pak jako subjekt nepřímo působí na objekt. Dále to mohou být jednotlivá ministerstva (zejména Ministerstvo práce a sociálních věcí /MPSV/), Česká správa sociálního zabezpečení (ČSSZ), Okresní správa sociálního zabezpečení, Úřad práce České republiky (Úřad práce ČR) a další. Obecně jde tedy o státní instituce, které působí na objekt – vytváří legislativu, jejímž prostřednictvím mohou objekt chránit (např. zákoník práce) –, nebo mu

finančně pomáhají (např. Úřad práce ČR poskytující dávky státní sociální podpory aj.) (Krebs a kol., 2010).

Mezi **nestátní subjekty** sociální politiky můžeme dle Krebse a kol. (2010) zařadit široké spektrum aktérů. Jako příklad si uveďme zaměstnavatele coby subjekty sociální politiky, kteří se na sociální politice podílejí významným způsobem – v první řadě participují na poli politiky zaměstnanosti (vytvářejí pracovní místa a podporují zaměstnanost společnosti), dále se podílejí na sociálním a zdravotním pojištění (povinné odvody za zaměstnance) a poskytují jak náhradu mzdy v době pracovní neschopnosti, tak dovolenou k odpočinku (řídí se tedy požadavky a nároky zákoníku práce). Kromě těchto povinných nástrojů lze jmenovat i některé dobrovolné, které bychom mohli souhrnně označit termínem zaměstnaneckých benefitů a které bychom, s ohledem na jejich povahu, mohli také vnímat jako nástroje sociální politiky. Jako základní příklady si můžeme uvést nabídku většího počtu dní dovolené za kalendářní rok nebo finanční příspěvky zaměstnavatele na penzijní spoření. Zmínit ale můžeme rovněž firemní mateřské školy či dětské skupiny, jež umožňují dřívější návrat zaměstnance do pracovního poměru. Jinými typy nestátních subjektů jsou např. církve coby zřizovatelé sociálních služeb, církevních škol a zdravotnických zařízeních, jako jsou hospice, nemocnice atd.; případně i kraje, obce a jejich orgány, stejně jako nadace, občanské organizace a místní komunity (Krebs a kol., 2010).

V následujících podkapitolách se detailněji zaměříme na vybrané cílové skupiny, mezi které patří:

- rodiny a rodičovství,
- osoby se zdravotním postižením,
- senioři,
- děti a mládež.

2.2 Rodiny a rodičovství

Rodina jako cílová skupina, případně rodičovství coby sociální událost, jsou předměty zájmu sociální politiky v několika různých ohledech. Jednu oblast pomoci a podpory mohou tvořit např. sociální služby dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, např. služby rané péče, odborné poradenství aj.; jinou pak kupříkladu sociální dávky (především systém státní sociální podpory, který upravuje zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve formě přídavku na dítě, rodičovského příspěvku, příspěvku na bydlení, porodného či pohřebného). Nicméně obě tyto

oblasti podpory rodin probírá specificky kapitola 3 této knihy, a proto se jim zde nebudeme detailněji věnovat a zaměříme se na další oblasti pomoci a podpory, jež souhrnně spadají do sféry rodinné politiky.

Rodinná politika zahrnuje celou řadu témat, která jsou pro rodinu a její podporu významná – jmenovat můžeme např. oblast bydlení, školství, zdravotnictví nebo trh práce. Ke stěžejním cílům rodinné politiky patří především: a) odstraňování bariér bránících rodinám v rozvoji a vytváření takových společenských podmínek, jež jsou k rodinám vstřícné (s tím souvisí také otázka tzv. slaďování rodinného a pracovního života, o čemž bude pojednáno později); b) dosažení vhodných socioekonomických podmínek, jejichž cílem je podpora dobrého fungování rodin a výchovy dětí; c) podpora rodin se specifickými potřebami (může být realizováno jak prostřednictvím sociálních služeb, tak i za pomoci dávek pro osoby se zdravotním postižením či skrze příspěvek na péči – pokud se jedná o rodiny se členem se zdravotním postižením atd.); d) podpora vyšší sňatečnosti a porodnosti obyvatelstva; e) vytváření podmínek pro přirozené fungování rodin; f) posilování vědomí rodinných hodnot celé společnosti; g) posilování zodpovědnosti rodičů i dalších členů rodiny (Rodinná politika, 2023).

Na státní úrovni je kompetentním orgánem k prosazování zásad rodinné politiky MPSV. Mezi další aktéry rodinné politiky pak řadíme nestátní neziskové organizace, zaměstnavatele, jiné poskytovatele veřejných služeb, odborníky z akademické, vědecké a výzkumné sféry, vzdělávací instituce, média či občanskou sféru reprezentovanou širokou skupinou rodin a všech jejích členů (Rodinná politika, 2023).

Stěžejním materiálem, který ukotvuje a rozvíjí rodinnou politiku v České republice, je Koncepce rodinné politiky (Koncepce) zpracovaná MPSV ve spolupráci s Odbornou komisí pro rodinnou politiku v roce 2017. V rámci této Koncepce byla analyzována situace rodin a pozornost věnována šesti obecnějším trendům: a) poklesu porodnosti; b) stárnutí populace; c) změně struktury rodiny – podíl dětí narozených mimo manželství se zvýšil z 9 % v roce 1990 na 48 % v roce 2015, přičemž v rámci Evropské unie (EU) patří Česká republika ke státům s nadprůměrnou hodnotou tohoto ukazatele; d) dosahování vyššího vzdělání u žen; e) různým typům zaměstnanosti dle pohlaví a věku – v zaměstnanosti žen se významně projevuje mateřství, kdy míra zaměstnanosti žen s malými dětmi se pohybuje na evropském minimu; současně panuje také nedostatečná nabídka vhodných flexibilních pracovních úvazků; f) relativní i absolutní chudobě rodiny s dětmi – čistý příjem na člena rodiny výrazně klesá s každým narozeným dítětem, z čehož vyplývá evidentní výrazný propad čistých příjmů domácností v závislosti na počtu dětí, a to nejen vůči bezdětným domácnostem, nýbrž i ve

srovnání s domácnostmi důchodců bez ekonomicky aktivních členů a bez dětí (Koncepce rodinné politiky, 2017). Dále tento dokument definuje oblasti potřeb českých rodin, z nichž si některé pro představu uveďme:

- startovací byty pro rodiny s dětmi a zajištění důstojného bydlení pro seniory,
- dostupná a kvalitní péče o děti (reflexe nedostatečné nabídky kvalitních služeb předškolního vzdělávání – prakticky neexistující veřejně dostupné služby pro děti mladší tří let, regionálně pak i pro děti tříleté a čtyřleté),
- novomanželské půjčky,
- podpora neformální péče (důležitost možnosti kombinace péče o blízkého člena rodiny s možností placené práce, neboť příspěvek na péči nedokáže kompenzovat ztrátu spojenou s případným odchodem ze zaměstnání z důvodu péče o blízkou osobu, zároveň ani nepokrývá možnost zajistit terénní sociální služby v dostatečném rozsahu),
- dostupná asistovaná reprodukce (s ohledem na stoupající neplodnost párů),
- podpora zapojení mužů do péče (participace obou rodičů na péči o dítě má pozitivní dopad nejen na funkčnost rodinných vztahů, ale i na rozvoj dítěte – dcery zaměstnaných matek jsou častěji zaměstnané a synové se pak častěji podílejí na péči o domácnost; zapojení mužů do péče o děti a domácnost napomáhá také proměně stereotypů),
- úprava mateřské a rodičovské (rodičovská dovolená a čerpání příspěvku patří v ČR k jedněm z nejdelších v rámci zemí Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj /OECD/ z vícero příčin – nejčastěji však z důvodu nejistoty místa ve veřejném předškolním zařízení),
- důstojné porody.

V případě porodů uvádí Koncepce (2017) jednu z nejnižších úmrtností novorozenců v rámci zemí OECD, stejně jako zmiňuje klesající úmrtnost žen v souvislosti s těhotenstvím, porodem a šestinedělím. Zároveň však spatřuje limity v absenci systému návazné služby, během níž by např. o ženu pečovala porodní asistentka v době před porodem, během porodu i v době šestinedělí. Dále jako důležitou pojmenovává práci s porodními plány (respektování přání a potřeb rodičky, volbu vedení porodu, přítomnost porodní asistentky, s níž např. těhotná žena přichází, atd.). Dále klade důraz na zachování práva na soukromí (pokoje max. pro jednu až dvě ženy), na minimalizaci administrativní zátěže, na přítomnost otce u porodu a také na potřebu kvalitní stravy pro ženu před (v případě rizikového těhotenství) a po porodu.

V březnu 2023 představilo MPSV novou Strategii rodinné politiky 2023–2030 (Strategie), která aktualizuje výše citovanou Koncepci z roku 2017. Aktualizovaná

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázku z knihy ***Sociální politika*.**
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.